

İSVEÇTE DEMOKRASİNİN KURULMASI VE GELİŞMESİ

Doçent Dr. Yılmaz Altuğ

Giriş - Tarihçe - İsveç Anayasasının Hususiyeti -
İsveçte Parlamantonun Gelişmesi - Riksdag - Kıral -
Hükümet - Netice

G İ R İ Ş

Avrupanın en müttekâmil demokrasilerinden birisi İsveçtekidir. İsveç iyi işleyen demokrasisi sayesinde bugün dünyanın en medenî, en müreffeh ve en hür memleketlerinden biri olmuştur. Haklar, hürriyetler ve teminatları, icraî ve teşriî organların faaliyet sahaları İsveç Anayasasında ve parlamento teamülünde sarahatle belirtilmiştir. Fakat bugünkü vaziyete varılması da kolay olmamıştır. Parlamento içinde ve dışında mücadeleler cereyan etmiştir. Bununla beraber iki istibdat devresi hariç tutulursa, İsveç hükümdarlarının yenilik ve ilerlemeye karşı anlayış gösterdikleri görülür. Bu anlayış İsveçin coğrafî durumu ile birleşince Avrupayı kökünden sarsan 1789, 1830 ve 1848 ihtilâlleri ancak yapıcı tarafları ile İsveçte tesir edebilmişlerdir ve bunların yıkıcı müdahaleleri bu İskandinav ülkesine girememiştir.

İsveçte demokrasinin kurulması ve gelişmesinde mühim unsurlar parlamento, kıral ve anayasadır. Kazaî kuvvet, yani mahkemeler de demokrasinin yerleşmesinde müsbet bir rol oynamışlarsa da parlamento, kıral ve anayasanın yanında bunların tesiri daha az ehemmiyetli olarak görülmektedir. Bunun için bu tetkikimizde bilhassa bu üç unsurun demokrasiye tesirleri incelenmiştir.

T A R İ H Ç E

Bir çok memleketlerin tarihlerinin ilk çağlarında olduğu gibi, İsveç de 1200 sene önce ufacık kırallıklara, prensliklere bölünmüştü. Milâttan sonra 800 yılında İsveçin tek bir kırallık halinde birleşmeğe bağladığı

görülür. Bu tarihte veya pek az sonra da Hıristiyanlık İsveçe nüfuz etmiştir. Milâttan sonra 1060 tarihinden itibaren kiral seçim yolu ile iş başına gelmeye başladı.

İsveçin ilk büyük devlet adamı olup XVIII inci asırda yaşayan ve iki kralın babası bulunan Birger Jarl nüfuzunu (Ting) namı ile anılan mahallî meclislerin itibarını artırma yolunda harcamıştır¹. Bu suretle halkın memleket idaresine iştiraki prensibinin İsveç hükümdarları tarafından benimsendiği görülür. Birger Jarl'ın oğlu Magnus Ladelas'ın kiralığı esnasında rahipler ve asiller istişare için sık sık kiral tarafından davet olunurlardı.

Asiller, rahipler, burjuvalar ve serbest köylülerden mürekkep ilk parlamento (Riksdag) 1435 te Danimarka kiralına karşı millî hareketin başında bulunan şef Engelbrekt tarafından toplandı. Engelbrekt hareketi sebebiyle İsveç köylüleri asla serf olmamışlardır. 1435 te kurulan Riksdag bugüne kadar devam edegelmiştir. Danimarkalıların memleketten çıkarılması hususundaki millî hareket 1523 te kiral seçilen Gustavus Vasa'nın idaresinde başarı ile neticelendi. İsveç Danimarkalılardan tahliye olundu ve saltanatta irsilik prensibi kabul edildi.

Bütün İsveç tarihinin en kahraman siması insanlığın en büyük şahsiyetlerinden biri olan Gustavus Adolphus'tur². Onun liderliği altında İsveç Avrupanın sayılı devletlerinden biri halini almıştır. Bu devlet adamı Riksdag'a çok ehemmiyet ve kıymet vermiştir. 1617 de Riksdag parlementer usulü tesbit eden ilk Anayasayı kabul etti.

X. Şarl'ın 1660 da vefatı üzerine tahta geçen XI. Şarl dört yaşında idi. Asilzadelerin kurdukları Niyabet Meclisinin suiistimal ve israfı karşısında, seneler geçtikçe rahipler, burjuvalar ve köylüler genç kralın etrafında toplandılar. Genç kiral bu kuvvete dayanarak asilzadelere verilmiş bir çok imtiyazları kaldırdı. Bu suretle İsveç asilzadelerinin kuvveti kat'î bir surette zayıflamış oluyordu. Bundan istifade eden XI. Şarl 1682 de Riksdag'dan bütün teşriî kuvvetin kirala verilmesini talep ettiği zaman güçlük çekmeden bu hususta bir kanun çıkarttı. Kanun vaz'ı ve vergi tarhı gibi hususlarda kralın mutlak salâhiyeti olacaktı. XI. Şarl genç öldü ve oğlu XII. Şarl (Demirbaş) 1697 de kiral oldu. Demirbaş Şarl parlak askerî hayatına rağmen son senelerinde istibdada yer verdi. Bir muharebe esnasında varis bırakmadan ölmesi üzerine Riksdag kızkardeşini kraliçe ilân etti, daha sonra da kraliçenin kocasını

1) Ben Albert Arneson — *The Democratic Monarchies of Scandinavia* (New York: 1939), s. 31.

2) *Ibid.* s. 32.

istibdada yer vermiyeceği taahhüdü altında I. Frederik ünvanı ile kiral ilân etti.

1719 da Riksdag tarafından kabul edilen yeni bir Anayasa kralın bir çok salâhiyetlerini tahdit etti: Kiral on yedi kişilik bir Şûraya, Şûra da Riksdag'a tâbi kılındı. Vakıa İsveçte daha önce de bir Şûra mevcuttu fakat bu heyet kiralı murakabe edeceğine ona âlet olmuştu. 1771 de tahta çıkan III. Gustavus, sınıf kavgalarından bezgin bir memleket buldu. Cesur bir hükûmet darbesi ile kiralî kudretin pek çoğunu iade eden yeni bir Anayasa teklif etti. Bu teklif Riksdag tarafından oybirliği ile kabul edildi. Bu yeni Anayasaya göre, teşriî kuvvet kiral ile Riksdag tarafından kullanılacak, fakat şûra yalnız krala karşı mesul olacaktı. III. Gustavus'un saltanatının ilk yıllarında dinî toleransın ve basın hürriyetinin tesisi gibi bir çok inkilâplar yapıldı. 1789 da tam Fransız İhtilâli patlarken İsveçte kiral ikinci bir hükûmet darbesi yaptı ve istibdada başladı. 1772 deki hükûmet darbesi kansız ve kuvvet kullanmadan olup bitmişti. 1789 daki ise hakikî bir şiddet ve kuvvet mücadelesi oldu. Fakat bu ancak kiral asiller arasında cereyan etti, diğer üç sınıf halk değişikliği tasviple karşıladı. Kralın asilzadeler tarafından sevilmemesi onun 1792 de katledilmesini intaç etti. Genç oğlu IV. Gustavus bir Niyabet Meclisinin nezaretinde tahta çıktı. III. Gustavus ile başlayan ikinci istibdat devri yirmi sene sonra oğlunun Riksdag tarafından tahttan indirilmesi ile sona erer. Kralın halledilmesinden hemen sonra 6 Haziran 1809 da Riksdag kiralî kuvveti çok tahdit eden yeni bir Anayasa kabul etti. Bu Anayasa ertesi gün yeni kiral XIII. Şarl tarafından tasvip ve tasdik edildi.

Yapılan bir çok tadilâta ve yarısından fazlasının değişmiş olmasına rağmen bugün İsveçte mer'î olan Anayasa işte budur. Birleşik Amerika Anayasasının kabulünden yirmi iki sene sonra hazırlanmış olması sebebiyle İsveç Anayasası dünyanın mer'î en eski yazılı anayasalarından biridir. Yeni Anayasada parlamenter hükûmet esası kralın kabine tarafından imzalanmıyan emirnamelerinin muteber olmayacağını bildiren hükmünde münderiç bulunmaktadır. Vekiller kiral tarafından intihap edilmekle beraber Riksdag'a karşı mesuldürler. Kaza kudreti önceden mevcut bulunan yüksek mahkemeye tevdi edilmişti. Kazaî kudret müstakil ve Yüksek Mahkemenin kazaî mürakabesine tâbi hâkimler tarafından kullanılacaktı. Şahsî hak ve hürriyetler ve teminatları Anayasaya derç olunmuşlardır. Anayasanın kabul edildiği tarihten zamanımıza kadar tedricen Riksdag'ın salâhiyetlerini, hak ve hürriyetlerin teminatlarını, seçime iştirak edenlerin adedini artıran pek çok tâdiller yapılmıştır. 1814 ten 1905 e kadar devam eden İsveç - Norveç Birliği, İsveç siyasî ve hukukî tarihinin mühim bir kısmını teşkil eder. Bununla beraber, bu

birliğin dağılması İsveç'in Anayasa sisteminde mühim izler bırakmamış hemen hiç bir değişiklik meydana getirmemiştir.

XIII. Şarl'ın çocuğu olmadığından Riksdag, Fransız Mareşalı Bernadotte'u veliaht tayin etti. 1818 den bugüne kadar İsveç tahtını Bernadotte ailesi işgal etmiştir. Umumiyetle Bernadotte'lar demokratik hareketlere karşı anlayışlı davranmışlardır. Bilhassa son dört hükümdar XV. Şarl (1859-1872), II. Oscar (1872-1907), V. Gustav (1907-1950) ve VI. Gustav (1950 den bugüne kadar) böyledirler.

İSVEÇ ANAYASASININ HUSUSİYETİ

Esas Teşkilât Kanunları bakımından İsveç Anayasasını kolayca bir kategoriye ithal etmek imkânsızdır. 1809 tarihli ilk Anayasa o kadar tâdile uğramıştır ki, ilk metin artık bugün bir şey ifade edemez hale gelmiştir. Anayasanın tâdili için birbirini takip eden iki ayrı Riksdag ile kiralın müştereken karar vermeleri lâzımdır³. Bu usul oldukça basit olduğundan İsveç Anayasası için elâstikidir denilebilir.

Anayasaya göre memleketteki teşriî, icraî ve kazaî kuvvetler kiral, kabine, parlamento (Riksdag) ve mahkemeler tarafından kullanılır. Kiralın icraî ve teşriî sahalarda büyük otoritesi mevcuttur. İsveç kabinesinin idare üzerindeki kontrolu ise çok mahduttur, diğer taraftan hükûmetin Riksdag üzerindeki kontrolu da İngiliz Hükûmetinin Parlamento üzerindeki nüfuzu kadar fazla değildir. Buna mukabil İsveç kabinesi Fransada olduğu gibi ikide birde Meclis tarafından devrilemez, hattâ Riksdag da ekseriyeti kaybetse dahi kabine düşmez⁴.

3) İsveç Anayasasının tâdili 81. madde mucibince yapılır. Metin şudur: (İşbu Anayasa ve Kirallığın sair Esas Teşkilât Kanunları ancak kiralın kararı ve Riksdag'ın iki toplantısı esnasında tâdil veya ilga edilebilirler. Riksdag kirala, Anayasa mevzuunda ittihaz ettiği bir kararı bildirdiğinde bu karar kiralın bir teklifi üzerine verilmiş ise kiral Anayasa değişikliklerini Riksdag toplantılarını tatil etmeden önce yayınlar ve kiralın kararı, kiralın görevlendireceği bir devlet meclisi üyesi tarafından her iki mecliste açık açık mektuptan okunarak Riksdag'a bildirilir. Riksdag kendi üyelerinden birinin anayasa değişikliğini kabul ettiği takdirde kiral bu hususta tam teşekküllü Devlet Meclisine danışır; kiral bu hususta muvafakatini bildirirse yukarda bahsi geçen şekilde açık mektupla bildirir ve değişikliği yayınlar. Kiral muvafakatini bildirmez ise Riksdag toplantı devresini bitirmeden önce Riksdag'ın kararını niçin tasvip etmediği hakkında sebepleri bildirir.) (İlhan Lütem, *Yeni Anayasalar*, Cilt III ,s. 894.)

4) Buna bir misal olarak 1917 de her iki Meclisin şeker konulan vergi ile tarafsızlığın temini için ayrılan otuz milyonluk krediyi reddetmesi üzerine Hükûmetin istifasını vermesi, fakat bu istifanın kiral tarafından kabul edilmiyerek kabinenin bir kaç hafta daha iş başında bulunması gösterilebilir.

İsveç kabinesi Lordlar Kamarasının devamlı müzaheretini haiz olup Avam Kamarasında da ekseriya farklı bir ekseriyeti haiz bulunan İngiliz Muhafazakâr Hükûmetinin mutlak kudretine sahip değildir, bununla beraber istikrarlıdır, hürmet edilir.

Kuvvetler ayrılığı prensibi Riksdag'ın nisbî ve kaza organlarının tam istiklâlinde görülür. İsveç sisteminde bu prensip Fransız Esas Teşkilâtına nazaran daha belirlidir. Buna mukabil Birleşik Amerikadaki kadar mutlak olarak kuvvetlerin ayrılığı tatbik edilmez ⁵.

Anayasanın 4. maddesi gereğince, Hükûmet âzalarının, hattâ başvekilin Parlemtodan intihabı gerekmez ⁶. Mamafih son senelerde başvekil ekseriya Parlemtodaki ekseriyet partisinin lideri olmuştur.

Kuvvetler Ayrılığı Prensibinin çok kuvvetle ve hattâ teşriî kuvvet aleyhine tatbik edildiği yer Anayasanın tâdili mevzuudur. 81. madde sarahatinden anlaşıldığına göre Anayasanın değiştirilmesinde Kıralla Riksdag teşriki mesai yapacaklardır; bunlardan birinin ademi muvafakati Anayasa tâdilini durdurur. Mamafih böyle bir çıkmazdan kaçınılması için 1922 de 49. maddenin ikinci fıkrası şöyle tesbit edilmiştir: (Bir meselenin ehemmiyeti ve mahsus mahiyeti, nihaî karar verilmeden evvel halkın fikrinin istifsarını müstelzim bulunduğu takdirde, kiral ile Riksdag tarafından müştereken yapılacak bir kanun ile, umumî bir referandum kararı verilecektir. Bu kanun referandumun hangi meseleye veya meselelere müteallik bulunduğunu ve referandum tarihini ve icrası tarzını tayin ve tesbit eyliyecektir. İkinci meclis intihabatında rey vermek hakkını haiz olanlar referanduma iştirak hakkına malik olacaklardır. Referandum nihayet bulunca mesele esas kanunlara göre hallolunacaktır) ⁷.

Anayasanın değiştirilmesi gibi çok mühim bir hususa kiral iştirak edebildiği halde Anayasanın 57. maddesi mucibince vergi tahmili hakkı münhasıran Riksdag'a aittir. Bundan başka kiral zahirenin ithalât ve ihracatına ait olanlar hariç olmak üzere umumî hiç bir vergiyi Riksdag'ın rızası olmadan artıramaz (Madde 60). Teşriî kuvvet müsavi olarak kıralla

5) H. R. G. Greaves and C. P. Mayhew — *Constitution in Democratic Sweden*. A volume of Studies Prepared by Members of the New Fabian Research Bureau. Edited by Margaret Cole and Charles Smith - New York, 1939, s. 11-12.

6) Madde 4. Kiral, işbu Esas Teşkilât Kanununun tayin ettiği surette kiralıyeti idare edecektir. Mamafih, kiral, aşağıda muayyen takdirlerde, doğumları itibariyle İsveçli, muktedir, tecrübeli, müstakim ve hüsnü sıyt sahibi ve saf protestan mezhebine salik şahsiyetlerden teşkil eyleyeceği bir devlet meclisinin reyine ve vesayasına müra-caat edecektir. Ana baba ve çocuklar, kardeşler, karı ve koca aynı zamanda devlet meclisi âzası olamazlar. (Dareste: *Avrupa - Amerika - Afrika - Asya - Okyanusya Devletlerinin Esas Teşkilât Kanunları*. Mütercimi: E. Menemencioğlu, Cilt II, s. 62.)

7) *Ibid*, s. 75.

Riksdag'a verilmiştir. Riksdag kralın rızası olmadan yeni bir kanun vaz'edemez, eski bir kanunu da tâdil edemez. Aynı şekilde kral da Riksdag'ın kabul etmediği bir kanunu tatbik edemez, veya mer'î bir kanunu Riksdag'ın rızası olmadan kısmen veya tamamen değiştiremez (Madde 87, fıkra 1.). Kral teşriî faaliyeti esnasında gerek hükûmetten ve gerekse 21. madde gereğince Üç Yüksek Mahkeme âzası ile bir İdarî Mahkeme âzasından kurulan Kralî Teşriî Meclisin rey ve mütalâalarına müracaat eder.

İsveç Anayasasının diğer bir hususiyeti de diğer Esas Teşkilât Kanunlarından farklı olarak dört ayrı metinden teşekkül etmesidir. Bunlar 1809 tarihli Anayasa (Regeringsform), Riksdag'ın Teşkilât Kanunu (Riksdagordning), Taht'a Veraset Kanunu (Successionsordning) ve Basın Hürriyet Kanunu (Trycksfrihetsförordning) dur. (Madde 85).

İsveç Anayasasında Türkiye, Fransa, Birleşik Amerika ve diğer pek çok devlet Anayasalarında olduğu gibi, insan hak ve hürriyetlerine müteallik ayrı bir kısım yoktur. Hürriyetlere müteallik maddeler dağınık olarak Anayasanın içinde serpili bulunmaktadırlar. Bunlar kralın kiralıyeti Anayasada tasrih edilen şekilde idare edeceğini bildiren 4. madde, vatandaşların memuriyetlere tayinini tanzim eden 28. madde, verginin ancak Riksdag tarafından tahmiline ait 57. madde, Riksdag'ın müsaadesi olmadan hiç bir mükellefiyet (malî ve şahsî) yüklenmeyeceğine dair olan 73. madde ile basın hürriyetinden bahseden 86. maddelerdir.

İSVEÇTE PARLEMENTONUN GELİŞMESİ

İsveçte parlamentonun demokratik bir esasa göre gelişmesi son zamanlarda olmuştur. İngiltere ile mukayese edildiğinde daha geç başlayan bu hareketin daha çabuk ve daha tam olarak inkişaf ettiği görülür. XIX. asrın ortasında mülk sahibi zenginler hâlâ dört sınıftan teşekkül eden parlamentoda hususî bir takım imtiyazlara sahiptiler. XX. asrın başında ancak erkek nüfusun üçtebirinden daha azı oy verebiliyordu ve seçim sistemi Avrupadaki en az demokratik usullerden birini teşkil ediyordu. İlk reform hareketleri tabiatıyla asillerin, rahiplerin, burjuvaların ve zengin köylülerin imtiyazlı durumlarını ortadan kaldırmağa yöneltilmişti. 1809 ile 1865 arasında yapılan elli teşebbüs netice vermedi. Ancak 1866 da Louis de Geer bugünkü çift meclisi tesis etti. Bir âyan meclisi kurulurken İngiliz Lordlar Kamarasındaki irsî usul prensibini takip hususunda hiçbir teşebbüse geçilmedi. Takip edilen usul, bir kaç sene sonra Fransız Cumhuriyeti tarafından kabul edilen şekle çok benzer ve Amerikan Senatosuna âza intihabının da tesirinde kalmıştır. İmtiyazlı

sınıflar bir mecliste kaybettiklerini, diğerindeki yeni kazançlarıyla telâfi etmekte idiler. Oylar zenginlik esasına göre verilmekte idi. Zengin bir seçmen binlerce rey verebiliyordu. Bu suretle Âyan Meclisi mülk sahiplerinin kontrolü altına girmiş oluyordu ⁸.

İkinci değişme devresi 1905 ilâ 1919 arasındadır. XIX. asrın sonuna doğru bütün reşitlerin oy vermeleri lehinde bir hareket yayıldı. 1889 da kurulan Sosyalist Partisi programını hususî bir yolla tahakkuk ettirebilecek olan bu hareketi benimsedi. 1896 da ilk sosyalist meb'us — ki müstakbel liderdi — Branting Parlemantoya seçilince Riksdag'ın içinde de halkın mecliste daha iyi bir surette temsili hususunda talepler arttı. 1900 da programının en esash kısmı seçime iştirak edenlerin arttırılması olan bir Liberal Parti kuruldu. Bu parti 1902 ilâ 1914 arasında Temsilciler Meclisi âzalıklarının beşte ikisinden fazlasına sahip bulunmaktaydı ⁹. Liberal Partinin Lideri Staaf İngiliz Parlemantarizmine âşıktı ve devamlı olarak onun prensiplerini İsveç siyasî hayatına tatbik çalıştı. Bu uğurda sosyalistlerle birleşti, halk büyük nümayişlerle ve bir genel grevle kendilerini tuttuğunu isbat etti.

Muhafazakâr unsurlar halktan gelen bu cereyana cephe aldılar ve Senatodaki kuvvetli mevkileri ve kıralın da müzahareti sayesinde muvaffak da oldular. Staaf'ın Başvekil olarak seçim usulünde yapmak istediği değişiklikler Temsilciler Meclisince kabul edildiyse de 1906 da Âyan Meclisince reddolundu. Kral, Staaf'ın meclislerin feshedilerek yeni bir seçime gidilmesi yolundaki teklifini nazarı itibara almadı ve istifa eden hükûmet yerine yeni bir kabine kurmaya muhafazakâr lider Lindmann'ı memur etti. Yeni hükûmet kuruldu. Bu kabine seçime iştirak edenlerin arttırılması hususunda tedbirler aldı. Yirmi dört yaşından büyük ve vergi ödeyen bütün erkekler Temsilciler Meclisi seçimlerine iştirak edebileceklerdi. Ayrıca Âyan Meclisi seçimlerinde de bir kişi en fazla kırk oy verebilecekti ¹⁰. Temsilciler Meclisinde tamamen seçilememekten korkan muhafazakârlar, hâlâ mer'î bulunan nisbî seçim usulünü kabul ettiler.

Müteakip yıllarda sağ cenah ile sol cenah arasındaki aykırılıklar gittikçe artmakta idi. 1911 seçimlerinde liberallerin çok oy kazanmaları üzerine Staaf yeniden hükûmet kurmaya memur edildi. Bu seçimler meclislerin feshedilmesi neticesinde yapılmış ve sol cenah yalnız temsilciler meclisinde değil, fakat her iki meclisin müşterek âzaları sayısında da ekseriyeti kazanmıştı. 1914 te halk muhafazakârların millî müdafaayı genişletmek hususundaki istekleri aleyhine nümayişler yaparken kral,

8) Nils Herlitz — *L'évolution du parlementarisme suédois*, 1930, s. 36.

9) Marquis W. Childs — *Sweden - The Middle Way* (Stockholm, 1938, s. 16).

10) H. R. Greaves and C. P. Mayhew, a. g. e., s. 13.

muhafazakârları tutan resmî bir konuşma yaptı. Bunun üzerine hükûmet istifa etti.

1917 seçimlerinde liberaller ve sosyalistler devletin tam demokratlaşmasını programlarının en başına aldılar. Birden fazla oy vermenin ilgasını, kadınların oya iştirakini ve parlamenter rejim prensiplerinin tatbikini istediler. Muvaffakiyetleri neticesinde İsveç tam mânasiyle demokrat bir devlet oldu. Yeni liberal lider, Eden'in riyasetinde bir Koalisyon hükûmeti kuruldu. Bu hükûmet Temsilciler Meclisinde mutlak bir ekseriyete sahipti. İlân edilen programı tatbika giriştiyse de muhafazakâr Ayan Meclisi bunu aksatmaya çalıştı. Ancak büyük halk nümayişleri ve mütteliklerin zaferlerinden sonradır ki, Anayasanın tâdili kabul oldu. Bu iş 1919 ve 1920 de tahakkuk ettirildi, bu ara bir de seçim yapıldı. Ayan Meclisine âza seçmek için birden fazla rey verme usulü ilga edildi, kadınlara oy hakkı verildi. Seçmen olmak için aranılan vergi ödeme şartı kaldırıldı. Yaş hadleri Ayan Meclisi seçimine iştirak için yirmi yedi ve Temsilciler Meclisi seçimi içinse yirmi üçe indirildi.

Aynı şekilde muhtelif değişiklikler yapıldı, fakat demokratik prensiplerin asıl zaferi şu iki neticede görülür. Birincisi halk tarafından parlamenter hükûmet şeklinin kabul edilmesi, ikincisi ise mülk sahiplerine hususî imtiyazlar tanınmasını isteyen muhafazakâr unsurların mağlûbiyeti.

Burada hatıra bir sual gelebilir: Niçin diğer memleketlerde Temsilciler Meclisleri gittikçe ehemmiyet kazanırlarken, eski gelenekleriyle İsveç Riksdag'ı daha sağlam bir mevki elde edememiştir? Buna verilecek cevap Riksdag'ın teşekkül tarzının böyle bir terakkiye mâni olduğudur¹¹.

Riksdag modern mânada halkın hakikî temsilci meclisi olmaktan uzaktı. Çiftçi sınıfı, ki halkın en büyük kısmını teşkil ediyordu, ancak dört sınıftan biri idi ve siyasî haklara tedricen kavuşmakta idi. Riksdag da yer almıyan pek çok sosyal unsur mevcuttu. Başlangıçta bu böyle değildi, fakat sosyal şartlar değiştikçe Riksdag olduğu gibi bırakıldı, aynen İngilterede sanayi inkılâbına rağmen köhnemiş olan kasabaların seçime iştiraki sisteminin muhafaza edilmesi gibi. Sınıflar haiz oldukları hakları muhafaza hususunda daha çok itina göstermeye başladılar ve yeni unsurların bunları paylaşmasını istemediler. Eskiden idarî işlerde başarı gösteren bir yüksek memura sonunda asilzadelik tevcih edilir ve bu zat Ayan Meclisi âzası olurdu. Fakat seneler geçtikçe asilzadelik tevcihi azaldı ve asilzadeler, kapalı ve irsî bir sınıf halini aldı.

11) Nils Herlitz — *Sweden, A Modern Democracy on Ancient Foundations* (Minneapolis, 1939), s. 33.

Aynı şekilde rahipler sınıfı da kilise dışındaki aydınları içine almıyordu. Hattâ arazi sahibi çiftçiler de ortakçı, kiracı, işçi ve diğer arazi ile uğraşanların kendi siyasî haklarını paylaşmalarına muhalif idiler.

Riksdag'ın teşkilatlanması bir zayıflık arz ediyordu. Dört sınıf arasında başarılı bir işbirliği tesis etmek güçtü. Bu teknik güçlükler bir dereceye kadar encümenler (utsktt) de muhtelif sınıflara mensup âzaların bir araya gelerek Riksdag'ın alacağı tedbirleri görüşmesi suretiyle izale edilmeye çalışılmıştır. Asilzadeler, rahipler, burjuvalar ve çiftçileri bir araya getirerek görüş ve arzuların samimî bir şekilde teatisine imkân veren bu encümenlerin şüphesiz büyük bir siyasî ve sosyal değeri vardı, fakat maalesef çok şey başaramadılar. Sınıflar tedricen kendi haklarına ve iddialarına bağlı kalmaya başladılar ve bu mücadelede müşterek menfaatler çok kere unutuldu.

Bu her Temsilciler Meclisinin karşılaştığı bir meseledir: Meclis, âzalarının ve seçim dairelerinin hususî menfaatlerini geliştirecek bir âlet olacağı yerde nasıl bir millî siyaset uzvu yapılabilir? Azaların, muhtelif gurup veya mıntakaların temsilcileri olmayıp bütün milleti temsil ettikleri hususundaki maruf nazariye İsveçte XVIII. asırda çok inkişaf etmişti. Fakat Kralın liderliği gevşeyince Riksdag âzaları milletin menfaati yerine kendilerinininkini veya seçim dairelerinininkini kayırmaya başladılar. Âmme kudretine hususî menfaatları geliştirmek için bir âlet nazariyle bakmak temayülü İsveç'in dört sınıflı sistemi sebebiyle daha da barizleşmiştir.

R İ K S D A G

İsveç Parlemtosu iki meclislidir. 230 âzası bulunan Temsilciler Meclisi âzaları nüfusa göre dört ilâ on altı arasında temsilci çıkaran yirmi sekiz seçim dairesinden tek dereceli intihapla seçilirler. İki ve daha ziyade âza intihabı takdirinde nisbî temsil usulü icra olunur. Yirmi üç yaşını dolduranlar Temsilciler seçimine iştirak edebilirler, intihap olunmak için aranılan yaş da 23 tür. 150 âzası bulunan Âyan Meclisi âzası olmak için en aşağı 35 yaşını tamamlamış bulunmak, ve muayyen bazı miktarlarda vergi verebilmek şartları aranmaktadır. Yirmi yedi yaşını dolduranlar Âyan Meclisi seçimine iştirak ederler. Seçim iki dereceli, iki veya daha fazla aday seçilecek ise, nisbîdir. Her seçmen bir tek reye maliktir. Âyan âzaları eyalet meclisi âzaları ile eyalet meclislerine iştirak etmiyen şehirlerin hususî seçmenleri tarafından intihap olunurlar. Seçildikten sonra aranılan vergi verebilme kudretini kaybeden bir Âyan Meclisi âzasının vazifesi son bulur. Bu asrın başında İsveç demokratları Âyan Meclisini demokratlaştırmak veya selâhiyetlerini resmen tahdit etmemekle

beraber bu müessesenin İngiliz Lordlar Kamarası gibi gerilemesine göz yummak şıkları karşısında kaldılar ve ilk şıkkı tercih ettiler. Âyan Meclisine girmek için aranılan bir çok şartları tahfif ettikleri gibi seçmenlerin çok oy kullanma imkânlarını da kaldırmışlardır. Âyan Meclisinde hizmet müddeti sekiz sene olarak tesbit edilmiştir. Temsilciler Meclisi âzaları seçim dairelerinde oturmaya mecburdular. Âyan Meclisi âzaları için böyle bir mecburiyet yoktur. Riksdag yalnız dört ay toplantı halinde bulunduğundan âzaları seçmenler ve seçim bölgeleri ile yakın temastadırlar.

Halen carî olan nisbî seçim usulü muhafazakârlar ve diğer muhalefet partileri tarafından beğenilmekte buna mukabil iktidardaki Sosyal Demokrat Partinin sol cenahı tarafından tenkid edilmektedir.

İhtisas sahibi encümenler İsveç Parlamento sisteminin çok mühim unsurudurlar. Riksdag'da müzakere edilecek her tasarı mutlak surette Anayasanın 53. maddesince tasrih edilmiş bulunan dokuz encümenden birine tevdi edilir. Bu encümenlerin âzaları yarı yarıya her iki meclis tarafından temin edilir. Partiler Riksdag'daki kuvvetleri nisbetinde encümenlerde temsil edilirler. Bu encümenlerin biri Anayasa, biri maliye, biri dış işleri, biri ziraat, biri bankacılık, biri vergiler, geri kalanlar ise sosyal yardım ve idare hukukuna mütealliktirler.

Encümenlerin toplantıları esnasında vekillerin veya vekâletlerin resmî temsilcilerinin hazır bulunmayışları icra organı için mühim bir zorluk teşkil etmektedir. Vekiller encümenin raportörü olarak hareket eden encümen reisi veya reis vekili ile birlikte hükûmetin teklif ettiği kanunlardan dolayı hasıl olacak mesuliyeti paylaşmalıdırlar. Fakat İsveç Paramentosundaki enteresan bir durumu kaydetmek yerinde olur. Riksdag encümenlerinin sekreterleri alâkalı hükûmet dairesinin bir memurudur. İsveçte millet temsilciliği ile memurluğun aynı şahısta toplanmasına cevaz vardır. Nitekim 1930 da Âyan Meclisinin hemen hemen üçte biri ve Temsilciler Meclisinin onda biri hükûmet dairelerinde aynı zamanda memur olan şahıslardan teşekkül ediyordu¹².

İşte encümenlerin sekreterliğini yapan bu memurlar talep edildiği vakit hükûmetin maksatlarını ikna edici bir şekilde izah edebilirler ve hükûmeti de gayri resmî bir şekilde encümenlerin faaliyetinden haberdar ederler. Bütün partiler bu daimî encümenlerin faaliyetinden memnundurlar. Bunların zamandan ekonomi sağlamaktan başka kendilerine tevdi edilen tasarıları büyük bir vukufle tetkik ve tenkit ettikleri görülmüştür. Riksdag'ın dokuz daimî komitesi yanında geçici mahiyette diğer bazı

12) H. R. Greaves and C. P. Mayhew, a. g. e., s. 16.

komiteleri de mevcuttur. Daimî ve muvakkat komisyonlardan başka Riksdag her toplantısında kirallığın ecnebi devletlerle münasebetlerine ait olan işleri kiralğa istişare etmek üzere onaltı âzadan mürekkep bir komisyon teşkil eder ¹³.

Encümenlerden geçen her tasarı Meclislerin her birinde bir kere müzakere edilir. Riksdag'daki müzakere usulü her âzaya Avam Kamarasına nisbetle daha çok ehemmiyet vermekte, partilerden ziyade âzalar fikirlerini açıkça müdafaa edebilmektedirler.

Riksdag'ın istiklâli bir takım teminatlar altına alınmıştır. Şöyle ki, 55. maddeye göre (Ne Riksdag, ne meclisler, ne de Riksdag'ın herhangi bir komitesi kiralın huzurunda hiç bir meseleyi müzakere ve karara raptedemez) ¹⁴. Bütçeyi tanzim etmek ve masrafları kabul etmek selâhiyetleri Riksdag'a verilmiştir. Anayasanın 58 - 71. maddeleri devlet gelir ve giderlerinde Riksdag'ın kontrolünü tebarüz ettirmektedir. Bundan başka Anayasanın 6. maddesinde dünyanın hiç bir Anayasasında rastlanılmayan bir müessese tanzim edilmektedir. Riksdag her içtimada biri askerî, diğeri sivil işlere bakmak üzere iki Riksdag müddeumumisi seçmektedir ¹⁵. Sivil Riksdag müddeumumisi yalnız hâkimleri değil, fakat sivil memurları da kontrol eder, vazifelerini ifa ederken kanunan aykırı hareket edip etmediklerini tetkik eder, kanunsuzluk halinde bunları mahkemeye verir.

Riksdag'ın diğeri bir teminatı da fesih hakkı kiralda olmakla beraber, 108. madde gereğince seçilen Riksdagın yeni içtimasının açılmasından en az dört ay geçmeden fesholunamamasıdır. Teminatların bir diğeri de Riksdag'ın kiral tarafından davete hacet kalmaksızın her senenin Ocak ayının 15 inde alelâde olarak toplanmasıdır. Kiral Riksdag'ı iki adî toplantı arasında olağanüstü toplantıya davet edebilir (Madde 49).

13) İlhan Lütem, a. g. e., s. 890. Son tâdilde teşkil olunan dışişleri encümeni aynı zamanda kiralın bu danışma komisyonunu da teşkil edecektir.

14) E. Menemencioğlu, a. g. e., s. 76.

15) Madde 96: Her alelâde içtimada Riksdag kendilerine vereceği talimat daire-sinde biri askerî müddeumumi sıfatıyla askerî divanlar ve askerî bütçeden maaşlı memurlar tarafından, diğeri adli müddeumumi sıfatıyla, sivil mahkemeler ve memurlar tarafından tatbikleri bakımından muhtelif kanunların ve emirnamelerin icralarına nezaret etmek üzere, kiyasetleri ve doğrulukları mücerret iki hukuşinası Riksdag müddeumumisi sıfatıyla tayin edecektir; yukarda zikredilen salâhiyet tefriki yolu ile, vazifeleri esnasında, tarafgirlik veya sair bir sebeple memuriyetlerine terettüp eden vazifelerinde kanunsuzluk, ihmal ve teseyyüp gösterenleri kanunî yollarda takip ve mahkemeye sevketmekte bu müddeumumilerin uhdelere terettüp eden vecibelerdendir. Maamafih bunlar her hususta kanunların ve muhakeme usulünün müddeumumilere tevcih ettiği mesuliyete ve vecibeye tâbi bulunurlar, age. s. 87.

Yukarda bahsettiğimiz Anayasanın kiralı Riksdag'ın müşterek mesailerini ile değiştirilebilmesi keyfiyeti de İsveç Paramentosunun haiz olduğu bir garanti telâkki edilebilir.

Başka bir teminat olarak da şu durum tesbit edilebilir: İsveç siyasî hayatında kanun lâyhalarının hükümet tarafından kaleme alınması hususunda bir teamül yerleşmiştir. Hattâ Riksdag'ın teşebbüsü ile hazırlanan lâyhalar dahi hükümet tarafından nihaî şekle sokulur. Riksdag bütün bu tasarımlarda son sözü söylemekte bunları kabul ve reddettiği gibi tâdiller de yapmaktadır. İşte eğer Riksdag mühim tâdiller kabul etmişse kiral bunları âdeta bir emri vâki ile kabul edecektir, aksi halde bütün metin tatbik edilemeyecektir ¹⁶.

K I R A L

İsveçteki meşrutî kiralılık, İngilterede olduğu gibi, devletin en üst kademesini teşkil eder. 1809 İsveç Anayasası kat'î olarak kralın yetkilerini belirtmektedir. 1810 tarihli Veraset Kanunu ise kiralılığın Bernadotte ailesinin erkek evlâdlarına irsen intikal edeceğini ve bu ailede erkek kalmazsa Riksdag'ın yeni bir hükümdar seçeceğini tasrih etmektedir. 1810 tarihine kadar kadınların hükümdar olmaları kabil iken (nitekim Demirbaş Şarl varissiz ölünce Riksdag kızkardeşini kraliçe ilân etmişti. Bak. yukarıda 49. sahife.), bu tarihten sonra İsveçte İngiltere ve Hollanda Anayasaları sistemlerinin aksine kadınlar kraliçe olarak hükümdarlık edememektedirler.

Kiral Anayasa hükümleri mucibince siyasî, idarî ve dinî tayinler yapmaktadır. Teamülen bazı yetkili makamlar tarafından teklif edilecekler müstesna olmak şartıyla, üst ve alt derecedeki bütün memurların tayin ve terfileri kabinenin reyi alındıktan sonra kiralı aittir ¹⁷. Aynı şekilde evanjelik mezhebine salık yabancıların üniversite profesörlüğüne ilim ve güzel sanatlardaki herhangi bir diğer memuriyete tayini de kiral tarafından yapılabilir. Her ne kadar Parlemtentonun toplanma tarihi ve toplu bulunacağı asgarî müddet, Anayasada ¹⁸ tesbit edilmişse de kralın Riksdag'ı fesh selâhiyeti mevcuttur.

16) Robert Redslob, *Le Régime Parlementaire*, Paris, 1924, s. 149.

17) Madde 28 ve 29.

18) «Madde: 108 — Kiral Riksdag Esas Teşkilât Kanununa uygun olarak her iki meclis için birden veya bunlardan sadece birisi için genel seçimler yapılmasını emrederek Riksdag'ı feshedebilir. Riksdag feshedilmiş olduğu takdirde yeni toplantı devresi kralın feshi emrettiği tarihten üç ay içerisinde başlar ve yeni Riksdag yeni toplantının açılmasından en az dört ay geçmeden fesholunmaz». Lütem, a. g. e., s. 903.

İsveç Kırallığı sosyal temellerinin İngiliz Kırallığına nazaran daha demokratik olduğu görülür. İsveçte servet İngiltereye nazaran daha azdır. Buna mukabil daha müsavi olarak dağılmış bulunmaktadır. İsveçte yetmiş senedenberi bir Lordlar Kamarası mevcut olmadığı gibi artık irsî asilzadelik ihdas edilmemektedir. Ünvanların siyasî hiç ehemmiyetleri yoktur, sosyal bakımdan da pek az önemlidirler.

Saray tamamiyle demokratik bir şekilde yeniden teşkilâtlanmıştır. Saraya mensup kimselerin sayısı azaltılmıştır. Bu bakımdan pek parlak bir aristokrasi nümunesi olan St. James'in yanında pek sönük kalır. Kırالیyet ailesi aşırı derecede zengin değildir ve halkın içinde yaşar. Bu bakımdan nazari olarak cumhuriyetçi olan solcu partilerin kırالیyeti hedef tutan taarruzlara pek geçmedikleri görülür, zira İsveç Kıralı bir cumhurbaşkanından daha ucuzca malolmaktadır. Bu masraf meselesinden ayrı olarak kiral son senelere kadar kendisine tevdi edilen çok mühim vazifeleri o kadar iyi, mahirane ve mutedilâne bir surette başarmıştır ki, gerek sağcılar, gerekse solcular kiralı methetmekten kendilerini alamamışlardır. Hükümet buhranları zamanında, kiralın gösterdiği maharet ve itidal çok önemli olmaktadır. Bunun en mühim tezahürü Başvekilin kiral tarafından intihap edilmesinde görülmektedir. Mamafih Riksdag'da Sosyal Demokratların son derece kuvvetlenmeleri kirala pek tercih salâhiyeti bırakmamıştır. İkinci Cihan Harbi istisna edilirse, sosyal demokratlar 1932 denberi bilâ fasıla iktidarda bulunmaktadır. İkinci Cihan Harbi esnasında bir koalisyon kabinesi kurulmuştu.

İsveç Anayasasının bir hususiyeti de Kıralın mühim teşriî faaliyette bulunabilmesidir. Riksdag'ın bu hususta hiç iktidarı yoktur. Kıralın bu teşriî faaliyeti umumî idareye müteallik kanunlara taallük etmektedir. İsveçte bu nevi kanunlara (kırالیyetin umumî iktisadiyatına müteallik kanunlar) denilmektedir ¹⁹.

Kiral ailesine mensup kimselerin sivil memuriyetlere tayinleri Anayasa ile yasak edilmiştir (Madde 45). Bu gibi kimseler hassa sahibi de

19) Madde: 86 — Riksdag meclislerinin her birinde kırالیyetin umumî iktisadiyatına müteallik kanunların ve emirnamelerin tâdilüne, tefsirine ve ilgasına ve bu nevi yeni kanunların vaz'ına ve devlet idaresinin bilûmum teşkilât prensiplerine müteallik teklif kararları ittihaz edilebilecektir. Mamafih, bu hususlarda Riksdag kirala takdim olunmağa mahsus tekliflerden ve temennilerden başka ve bu teklif ve temennilerden fazla bir talepte bulunmayacaktır; kiral, Devlet meclisinin reyini aldıktan sonra, bu teklifleri kırالیyetin menfaatına faideli gördüğü surette karşılayacaktır. Eğer kiral, kırالیyetin umumî idaresine müteallik bir meselenin kendisile mutelifen hallini Riksdag'a tevdi etmeğe muvafakat eylerse, umumî kanunlara müteallik teklifler için 87 nci maddenin birinci bendinde yazılı şekilde hareket edecektir. (E. Mene-mencioğlu, *a. g. e.*, s. 85).

olamayacaklar, ismini taşıdıkları memleket üzerinde hiç bir hak sahibi olmamak şartıyla prenslik ve dükalık ünvanı alabileceklerdir.

Riksdag'ın rızası olmadan İsveç parasının ayar ve kıymetinde artırma ve eksiltme suretiyle değişiklik yapmamak şartıyla para basmak hakkı kiralındır (Madde 79).

Kıralın sarayı kendi idaresi altındadır. Burada istediği makamlara istediklerini tayin ve azledebilir (Madde 48).

Harp ilân ve sulh akdetmek hakları kiralara ait bulunmaktadır (Madde 13).

H Ü K Ū M E T

On iki vekilden müteşekkil Hükûmette, dokuz Vekâlet mevcuttur. Bunlar, Dış İşleri, Adalet, Müdafaa, İç İşleri, Münakalât, Maliye, Maarif ve Âmme İbadeti, Ziraat, Ticaret Vekâletleridir. Anayasanın tâdil edilen 5. maddesinin yeni şeklinde, Vekâlet adedinin sekiz ilâ on arasında değişeceğini tasrih eden eski madde Vekâlet adedinin kanunla tesbit olunacağı söylenmek suretiyle değiştirilmiştir.

Vekilleri seçmek hakkı, yakın zamanda teessüs eden bir teamül neticesinde, kendisine verilmiş bulunan Başvekilin ehemmiyeti şahsiyetine bağlıdır. Branting ve Hansson gibi şahsiyetler Başvekilliğe çok önem verdimişlerdir. Mamafih İsveçte Başvekilin durumu İngiliz Başvekiline nazaran daha az mühimdir, buna da sebep, vekil sayısının az olması ve vekillerin şahsan daha tesirli olabilmeleridir. Hükûmetle idare münasebetleri incelenecek olursa, Kabinenin İdareyi kontrolunun mahdut olduğu görülür. İdarenin muhtariyeti bir Anayasa teminatı olarak kabul edilmektedir. Bunun için Hükûmetin, memurları azil ve emekliye ayırma hakkı çok tahdit edilmiştir²⁰. Vekâletlerin pek çok işi vekilin günlük kontrolunun dışında kalan ve müstakilen çalışan idarî heyetler tarafından görülür. Meselâ Sosyal Yardım Vekilinin, Fakirlere Yardım İdare Heyeti üzerinde çok az kontrolu vardır²¹. Bunun istisnasını Dış İşleri Vekâletinde görmekteyiz. Burada azil ve emekliye ayırma hususunda Hükûmete geniş serbestî verilmiştir. İsveçte memurun aynı zamanda aktif bir politikacı olmasına cevaz verildiğini Riksdag bahsinde belirtmiştik. Bu çok kullanılan müsaadeye, azil ve emekliye ayırmaya karşı kuvvetli emniyete rağmen memurlar işlerinde asla partizanlık yapmazlar. Bunun en güzel misalinin bir Başvekil anlatmıştır: Sosyal Demokrat Partiden olan bu zat Millî

20) H. R. Greaves and C. P. Mayhew, *a. g. e.*, s. 15.

21) *Ibid.*

Müdafaa Vekili iken, iki yıl koyu muhafazakâr olan bir yüksek memurla çalıştığını, fakat memurun muhalif partiye mensubiyetini hiç anlamadığını açıklamıştır. Hükûmetin Riksdag'la olan münasebetlerine gelince; şimdiki müstesna derecede kuvvetli hükûmete gelinceye kadar kabinelerin zayıflığından şikâyet edilmişti. 1918 ile 1939 yılları arasında on bir kabine değişmişti. Bu, daha ziyade İsveç siyasî sistemindeki gruplaşmanın bir neticesidir. Hükûmet disiplinli bir siyasî partiden ziyade bir çok gruplardan ibaret gayri mütecanis bir ekseriyete dayanır. Bu ekseriyeti kaybedince düşer. Kıral, Meclisi fesh selâhiyeti ile Riksdag ile Hükûmet arasında hakem rolü oynar, fakat mevcut nisbî temsil sistemi Riksdag'ın yeni seçimden sonraki teşekkülünü çok az değiştirir. Muhalefet Hükûmetin çok kuvvetli olmasından şikâyetçidir. İktidardaki Sosyal Demokratlar ise bunun hükûmetin bünyesinde veya idaresinde anti-demokratik herhangi bir husustan ileri gelmeyip halkın son derece büyük bir ekseriyetle hükûmeti desteklemesinden meydana geldiğini söylemektedirler. Muhalefetin zayıflığı sebebiyle Sosyal Demokratlar iktidardan uzaklaştıkları takdirde gene eskiden olduğu gibi zayıf hükûmetler iş başına geçeceklerdir. Halen Riksdag dahilinde parti disiplininin daha sıkılaştığı görülmektedir. Bununla beraber müfrit solcular hariç diğer fırkalar kendi partilerinde diğerlerine nazaran daha az disiplin bulunduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu her halde «herkes fikrini söylemelidir» şeklindeki eski liberal an'anedan ileri gelmektedir. Partilerinde az disiplin bulunduğunu bilhassa Sosyal - Demokratlar iddia etmişler ve diğer fırkalar bunları taklit etmişlerdir. Bir müddet önce radyo ile yayınlanan bir konuşmada Maliye Vekili, partisinin Âyan Meclisi üyesi bulunan tanınmış bir âzasına karşı aile tazminatları hususundaki plânını müdafaa etmiştir²².

Bilhassa küçük meselelerde disiplinin İngilteredekine nazaran daha gevşek olduğu, fakat mühim meselelerde oradaki kadar sıkılaştığı görülür. Partiler seçim masraflarını kendileri öderler, bu suretle âzanın malî bakımından partisine bağlı olması düşünülmüştür. Yani namzet seçim masrafının parti tarafından ödeneceği mülâhazası ile propagandasını parti programına uygun yapacak, böylelikle bir disiplin teessüs edecektir. Fakat nisbî seçimlerde tekrar intihap olmak hemen hemen muhakkak gibi olduğundan bu düşünce pek tahakkuk edememektedir.

Hükûmetin idarî yetkisini ve Riksdag'a karşı vaziyetini inceledikten sonra kırala karşı durumunu tetkik etmek yerinde olacaktır.

Kabine müstakilen hareket edemez, yalnız başına ve kıralın iştiraki olmadan hiç bir karar veremez, 7. maddeye göre (15. maddede mezkûr

22) *ibid*, s. 17.

olanlar hariç olmak üzere, bilûmum hükûmet mesaili, mecliste hazır bulunan kiralâ arzedilecek ve mecliste karar altına alınacaktır.) 15. maddede ki istisna kabinenin yalnız başına alabileceği kararlara ait bir istisna olmayıp Hükûmetin hiç iştirak edemeyeceği hususlara aittir. Bunlar kara ve deniz kuvvetleri başkumandanı olan kiralâ bu sıfatla doğrudan doğruya idare ettiği meselelerde kararını ilgili askerî şefin nezaretinde vereceğini bildirmektedir.

Hükûmetin reyi ancak istişarîdir, kiralâ bağlamaz. İsveç Anayasasına göre, kiralâ kabinenin fikrini almaya mecbursa da, bununla bağlı değildir. 4. madde (Bir devlet meclisinin reyine ve vesayasına müracaat edecektir.) dediği gibi, 9. maddenin metninde sarahaten «mamafih karar kiralâ aittir» cümlesi münderiç bulunmaktadır.

Vakıa kiralâ kararları ilgili vekilin de imzasını taşımadıkça mecburî olmaz, fakat vekil imzasını kararı beğenmediği zaman değil, ancak bu karar Anayasaya aykırı olduğu zaman atmaz. Şüphesiz vekiller kiralâ herhangi bir siyasetini beğenmedikleri zaman itiraz etmekte serbesttirler, hattâ bu Anayasa tarafından onlara tahmil edilmiş bir vazifedir. İtirazların bütün işlerin dercolunduğu zabıtnameye yazarlar, fakat iş itirazla kalır, kiralâ durduramazlar²³.

Hükûmetin rolünün istişarî mahiyette olması kiralâ muahede akdi ve harp ilânı selâhiyetine müteallik 13. maddede daha bariz olarak görülmektedir: Kiralâ harp ilân ve sulh akdetmek istediği zaman, devlet meclis âzasının hepsini fevkalâde içtimaa davet edecek, nazarı itibara alınması lâzım gelen ahval ve alâiki izah eyliyecek ve kendilerinden herbirinin ayrı ayrı verip 107. maddede muayyen müeyyideler tahtında zabıtnameye dercettirecekleri mütalâalarını talep edecektir. Kiralâ bunun üzerine, devlete en faideli gördüğü kararı ittihaz ve icara etmek hakkını haizdir.)

Hükûmet âzaları 106. maddeye göre kiralâ beraber imzaladıkları kararların Anayasaya veya herhangi bir kanuna bariz bir surette aykırılığı halinde veya kiralâ gerektiği itiraz ve ikazı yapmadıkları anlaşıldığında cezaen mesuldürler. Riksdag müddeiumumisi bunları Divanı Âliye sevkeder. 17. maddeye göre kaza hakkı kiralâ tarafından kanunların tayin ettikleri şartları haiz 12 hukukçuya vekâleten tevfiz edilecektir. Bunlar Divanı Âliyi teşkil ederler.

İsveç ve Norveçte dünyanın diğer hiçbir memleketinde tatbik edilmeyen bir parlamento murakabesi mevcuttur. Hükûmet kiralâ riyasetinde toplanıp meseleleri müzakere eder ve karara bağlarken bunları bir umumî zabıtnameye derceder. Memleketin emniyeti bakımından gizli kal-

23) Robert Redslob, *a. g. e.*, s. 139.

ması yerinde olan husus özel bir zabıtnameye geçirilir. Kırılın ayrıca askerî erkânla görüşüp hallettiği meseleler ayrı bir zabıtnameye dercolunur. İşte bu zabıtnameler Riksdag'ın Anayasa Encümeni tarafından tetkik edilir (Madde 106) ve bunlarda yukarıda zikredilen hususların tahakkuku halinde vekiller Divanı Âliye sevk edilir.

Vekillerin ayrıca bir de siyasî mesuliyetleri bulunduğu 107. maddenin sarahatinden anlaşılmaktadır. Filvaki bu madde hükümet âzasından biri veya bir kaçının «devlet menfaatine ittihaz edilecek kararlarda mütalâalarını dermeyerken kırالیyetin hakikî menfaatlerini nazarı itibara almadıklarını veya bitarafılıktan kuvvet, dirayet ve faaliyet sarfetmeden kaçındığını Anayasa Encümeni tesbit ederse tahrirî olarak kıraldan bunların kabineden çıkarılması temennisinde bulunacaktır. Bu husus ta yukarıda Anayasa'nın hususiyeti bahsinde temas ettiğimiz (Hükümet, Meclisin itimadını kaybetse bile devrilemez) kaidesini teyit etmektedir. Anayasa Encümeni kıraldan bu yolda bir temennide bulunmakta bazı kimse-lerin hükümetten azlini istemektedir, kırıl bunu is'af edip etmemekte tamamiyle serbesttir.

Diğer taraftan kırıl hususî olarak tutulan zabıtnameyi kırallığın emniyeti ve yabancı bir devletle münasebet bakımından Riksdag'ın Anayasa Encümenine tevdi edip etmemek hususunda Anayasanın 105. maddesine göre takdir hakkını haizdir.

N E T İ C E

Bu tetkik sonunda, İsveçin büyük bir nisbette siyasî demokraside muvaffak olmuş olduğu söylenebilir. Sanayi inkilâbının bu memlekette geç yapılmasına rağmen, İsveçin çabuk iktisadî gelişmesi, ekonomik buhranların az olarak atlatılması neticesini tevlit etmiştir. Sanayi inkilâbının krizlerini sarsıntısız atlatabilmek ve İki Cihan Harbi esnasında tarafsız kalabilmek İsveçi diğer demokrasileri sarsan sosyal mücadelelerden masun kılmıştır.

Anayasa bakımından demokrasi yolunda halledilecek çok az mesele kalmıştır. Âyan Meclisi için yaş hadleri indirilebilir ve iki dereceli seçim kaldırılarak tek derecelisi ikame olunur veya bu Âyan Meclisi tamamen ilga edilebilir. Kırılın haiz olduğu salâhiyetler de daha fazla tahdit edilebilir. Bu değişikliklerin hiç biri İsveç Anayasasının demokratik vasfını haleldar etmez bilâkis onu kuvvetlendirir.

Bugün iktidarda bulunan hükûmetin elde ettiği neticeler İsveç halkının siyasetle daha yakından ilgilenmesine sebep olmuştur²⁴.

Eksikler milletin bu ilgisi sayesinde çok çabuk tamamlanacaktır. İsveç demokrasisi Anayasa ve diğer kanunlarda yazılı bir şekil olmaktan çıkmış halk tarafından benimsenen ve titizlikle müdafaa edilen bir sistem olmuştur. Demokrasinin İsveçteki çabuk gelişmesini ve sağlam temellere dayanmasını bunda aramak lâzımdır.

Yılmaz Altuğ

24) Herbert Tingsten, *Political Behaviour*, Stockholm, 1938.